

ulf öfverberg:

Liberalism som jämlikhet – ett perspektiv från vänster

bertil ohlin-institutet är en liberal tankesmedja grundad 1993.
Institutets uppgift är att genom forskning och kvalificerad debatt i
svensk liberal tradition bana väg för nya tankar och nya frågor.

jonasson grafisk design
omslag: ateljé landgraff
ågrens tryckeri, örnsköldsvik 2004

Liberalism som jämlikhet

– ett perspektiv från vänster

ulf öfverberg

isbn 91-974777-1-0

förord

Vilken roll kan liberalismen spela i ett land som Sverige, där samtliga etablerade partier i har tydliga liberala inslag? I denna skrift utvecklar Ulf Öfverberg sina tankar kring denna fråga. Ur ett vänsterperspektiv målar han upp den liberala kampen som en jämlikhetskamp. Han riktar skarp kritik mot hur folkpartiet förvaltade det liberala tankegodset, och beskyller partiet för både högervändning och populism.

Debatten om vad folkpartiet är och vad folkpartiet bör vara berör inte bara partiets närmaste sympatisörer. Vad folkpartiet gör och säger spelar roll för svensk politik. Så var det på 80- och 90-talet, när folkpartiet arbetade för den stora skattereformen, och tog strid mot populisterna i Ny Demokrati. Så är det än i dag när folkpartiet profilerar sig genom kontroversiella krav inom exempelvis skolpolitik och integrationspolitik.

Debatten om vad liberalismen betyder i ett moget välfärdsland som Sverige är dock mycket större än debatten om folkpartiet. Öfverbergs vänsterliberalism har potential att intressera och provocera både till höger och till vänster på den politiska skalan.

Synpunkter på en tidigare version av skriften har givits av Björn Badersten. Författaren är dock ensam ansvarig för slutprodukten och Öfverbergs åsikter överensstämmer inte nödvändigtvis med Bertil Ohlin-Institutets.

andreas bergh

redaktör för Bertil Ohlin-Institutets skriftserie

innehåll

författarens förord

1. Inledning	6
det stora perspektivet	6
det mindre perspektivet	7
populism kontra rationalitet	8
mot en högerpopulism?	9
2. Liberalismens människosyn	11
fienderna	12
3. Frihet och säkerhet	13
nya hot mot säkerheten	15
4. Egendomen och dess begränsningar	18
pengar är makt	19
5. Friheten och friheterna	22
negativ frihet i dag	24
frihet och jämlikhet	26
6. Slutord: folkpartiet, socialliberalismen och jämlikheten	27
litteratur	31

författarens förord

Den svenska organiserade liberalismen befinner sig i en omvandlingsfas. Folkpartiet rör sig högerut på den politiska skalan och utrymmet för en vänsterliberalism blir allt mindre. För tio år sedan var läget annorlunda. Den dåvarande folkpartiledaren förespråkade ett blocköverskridande regeringssamarbete. Tonvikten i folkpartiets budskap låg både på de välfärdspolitiska frågorna och på jämställdheten. Genomtänkta och radikala förslag utarbetades för det välfärdspolitiska området. Folkpartiets dåvarande politiska kurs möjliggjorde ett stort utrymme för vänsterliberala ståndpunkter.

Sedan dess har det mörknat för den liberala vänstern. Folkpartiet har successivt och medvetet valt att positionera sig i stark opposition till socialdemokratin. Stundtals har positioneringen fått bestämma det politiska innehållet. Att vara i opposition till socialdemokraterna har ibland blivit viktigare än att inta en genomtänkt liberal politik. De sista åren har folkpartiet medvetet också närmat sig moderaterna. Följriktigt har Lars Leijonborg dessutom föreslagit en sammanslagning av ett par eller flera av de borgerliga partierna. Sveriges socialliberala parti rör sig högerut.

Av flera skäl är detta mindre önskvärt. Ett skäl är att den socialliberala ideologin riskerar att kastas över bord i takt med högervridningen. Ett annat skäl är att vissa grundläggande liberala ståndpunkter också överges. Buggning, övergångsregler, begränsad invandring, långvarig tvekan om homosexuella optioner och om en könsneutral äktenskapsbalk är exempel där ringa eller ingen hänsyn har tagits till liberala principer.

Utvecklingen går mot traditionella högerståndpunkter som ordning, krav och hårdare tag mot olika marginaliserade grupper. Samti-

digd slår det nya folkpartiet vakt om vissa nationella markörer: språktest och övergångsregler istället för att bejaka invandring och internationalism.

Det som sker är alltså en dubbel högervridning. Folkpartiet betonar inte jämlikhet, feminism och välfärdsfrågor lika mycket som tidigare. Men partiet väljer heller inte alltid det traditionella liberala svaret om mer öppenhet utan signalerar istället kontroll och avstängning. Vridningen sker således både mot mindre socialt patos, feminism och välfärdspolitik och samtidigt mot populistiska och så kallade kommunaristiska lösningar istället för öppenhet och förändring av normer och identiteter.

Den här skriften har två utgångspunkter:

För det första att dagens och den närmaste framtidens viktigaste konflikter återfinns i dimensionen öppenhet/slutenhet; mellan fortsatt öppenhet, som kommer att utmana existerande gemenskaper och deras normer kontra försvar av dessa normer (som av vissa ges fundamentalistisk tolkning).

För det andra att Sverige, och även världen utanför Sverige, behöver mer socialliberalism eller vänsterliberalism och att denna ideologiska inriktning är omistlig när vi ska hantera de problem och konflikter som vi står inför.

Folkpartiet riskerar med sin nuvarande utveckling att både lämna socialliberalismen bakom sig samtidigt som dörren mot mer öppenhet stängs alltmer.

Av dessa skäl behövs det en ideologisk debatt inom folkpartiet.

Skriftens tyngdpunkt är i huvudsak ideologisk. Jag tror att det är i den vänsterliberala traditionen och ideologin som det går att finna en hållning som kan vägleda oss i dagspolitiken. Genom att förstå den vänsterliberala synen på exempelvis frihetsbegreppet och synen på ägande och skatter framstår det som mer naturligt att inte välja en kursändring högerut i välfärds- och skattefrågor.

Flera ideologiska områden har självfallet utelämnats. Ett sådant viktigt perspektiv som saknas är det feministiska. Det finns dock utvecklat i andra sammanhang. Se exempelvis mitt bidrag i boken »Liberal Feminism« (Lars Leijonborg m. fl. 2001).

När jag talar om begreppen höger och vänster utgår jag i från den definition som exempelvis utvecklats av den italienska filosofen Norberto Bobbio i »Vänster och Höger« (1994). Begreppet fördelning används i den betydelse som den svenske statsvetaren Stefan Björklunds utvecklat i »Den uppenbara lösningen« (1977).

Med vänster avses således en politisk inriktning som bryr sig fördelning av resurser efter något jämlikhetsideal. Vilket detta jämlikhetsideal är varierar givetvis beroende på vilken ideologisk vänster det är frågan om. Med höger avses en politik som istället för en fördelning efter någon jämlikhetsprincip utgår i från andra uppfattningar om fördelning av resurser som exempelvis fördelning efter marknadens, efter naturen och slumpens lotteri eller efter någon typ av förtjänst.

Ur detta perspektiv förespråkar socialliberalen en fördelning efter en liberal jämlikhetsprincip medan högerliberalen eller libertarianen i varierande utsträckning förespråkar en fördelning efter framförallt marknadens logik och naturens blinda lotteri.

När jag talar om vänsterliberaler eller egalitär liberalism avser jag även svenska socialliberaler och när jag talar om högerliberaler avser jag liberaler, i Sverige och annanstans, som i huvudsak inte utgår i från ett liberalt jämlikhetsbegrepp utan istället betonar ett endimensionellt frihetsbegrepp.

Den liberala jämlikhetsprincip som jag i huvudsak använder mig av och hänvisar till är den jämlikhetsuppfattning som tydligast utvecklats av den amerikanska liberala filosofen Ronald Dworkin. Denna liberala jämlikhetsuppfattning överlappar dock även andra liberala filosofer som nämns i denna skrift.

Vad som avses med begrepp som frihet och rättigheter förklaras, förhoppningsvis på ett tydligt, sätt i den löpande texten.

Det är mitt hopp att denna skrift ska kunna fungera som ett viktigt om än litet bidrag till den ideologiska strid och idéutveckling som jag anser att folkpartiet är i stort och behov av. Vänsterliberalismen är och måste förbli en omistlig del av svensk politik.

1. Inledning

*»Inne i den väldiga romanska kyrkan trängdes turisterna
i halvmörkret.*

Valv gapade bakom valv och ingen överblick.

Några ljuslågor fladdrade.

En ängel utan ansikte omfamnade mig

och viskade genom hela kroppen:

»Skäms inte för att du är människa, var stolt!

Inne i dig öppnar sig valv bakom valv oändligt.

Du blir aldrig färdig, och det är som det skall.<

Jag var blind av tårar

och föstes ut på den solsjudande piazzan

tillsammans med Mr och Mrs Jones, Herr Tanaka och

Signora Sabatini

och inne i dem alla öppnade sig valv bakom valv oändligt.«

(»Romanska bågar«, ur »Samlade dikter 1954–1996«
av Tomas Tranströmer. Bonnier Pocket, 2003.)

det stora perspektivet

I det stora perspektivet har liberalismen varit en framgångssaga. Liberala värderingar har haft stor genomslagskraft. Liberalismen har också visat sig stark inför hoten och utmaningarna. Under förra århundradets mest mörka stunder lyckades de liberala demokratierna mobilisera oanade krafter och resurser mot dåtidens totalitära hot från det kejserliga Tyskland och senare nazism, fascism och kommunism. I dag står liberalismen inför en liknande utmaning från islamismen. Den kampen är ännu inte avgjord.

Liberalismens kärna är *tilltron till den enskilda individen*.

Tilltron gör att liberalismen i grunden äger en positiv och optimistisk syn på människan. Under rätt omständigheter kan människor tillsammans utföra de mest häpnadsväckande saker. Men också, under

andra omständigheter, kan samma människor vara källan till de mest avskyvärda handlingar. Förintelsen är vår samtids mest mörka händelse med en existentiell betydelse som fortsätter att eka långt efter att nazismen besegrats. Men trots det är det tilltron till människans ständiga möjlighet till utveckling, växt och strävan efter något bättre och mer som gör liberalismens människosyn positiv. En syn som betraktar människan härbärgerandes oändliga möjligheter och dimensioner där »valv efter valv« öppnar sig oändligt, som Tomas Tranströmer skriver. Det är en stat med demokratiska institutioner och ett rättssamhälle som är ramen i vilken människans onda sidor kan begränsas och de goda främjas.

Den enskilda individen beskriver liberalismens grundläggande enhet, människan. Det är endast individer som kan handla och som bär ett ansvar för sig själva och för sina medmänniskor. Inga kollektiv kan ersätta individen eller bortförklara individens värdighet, eget ansvar för sitt liv och sina handlingar. Politiska beslut måste rikta sig mot individen i syfte att stärka individens självbestämmande. Men individer utträttar också saker gemensamt med andra individer. Så skapas de gemensamma beslut som är en omistlig del av liberalismens politiska beslutsfattande; kollektiva beslut om kollektiva angelägenheter. Men eftersom alla individer äger samma rätt till självbestämmande, liberalismens jämlikhetstanke, ligger det i självbestämmandet en naturlig begränsning. En individs rätt får aldrig inkräkta på en annan individs innersta kärna av självbestämmande.

Det är förmodligen dessa grundläggande tankar som gör liberalismen attraktiv. Som Jimmy Carter påpekade i en artikel i Herald Tribune sommaren 2004 valde medborgarna i länder där muslimer är en dominerande eller stor folkgrupp, och där de har möjlighet att rösta fritt, inte de fundamentalistiska partierna utan de mer sekulariserade. I valen i Malaysia, Indien och Indonesien gick de fundamentalistiska partierna tillbaka.

Men liberalismens attraktion är också det som gör den farlig. Ian Burumas och Avishai Margalits teori om hatet mot Occidenten är

också ett hat mot liberalismen. Det är hela den livsstil som det öppna liberala samhället möjliggör som är objektet för fundamentalismens avsky. För dem som bejaktar det slutna stamsamhället, räds förändringar, utmaningar och öppenhet är liberalismen en dödlig fiende. En fiende som till varje pris måste bekämpas. Så var det för kommunismen, för nazismen och så är det i dag för islamismen.

Det är det stora perspektivet. Liberalismen som ett övergripande ideologiskt konsensus för de länder som är demokratiska. Ur detta perspektiv omfattar de liberala tankarna de flesta politiker, även om alla demokrater inte är liberaler. Den Chirac som tror på demokratin och på mänskliga rättigheter uttrycker grundläggande liberala värderingar och den Göran Persson som värnar demokratin gör detsamma.

det mindre perspektivet

Men det finns också det finstilta perspektivet. Ur det perspektivet går det att se skillnad mellan liberaler och icke-liberaler inom varje land. Här har varje enskilt land format sin speciella variant av liberal teori men framförallt liberal praktisk politik. Frankrikes liberala tradition ser delvis annorlunda ut än Englands och usa:s och Sverige liberaler tänker ofta annorlunda än Tysklands eller Nederländernas. Gemensamt är tilltron till den enskilda individen; jämlikhetstanken om allas rätt till lika behandling, till demokratin som styrelseform och de mänskliga rättigheterna som garant för individens moraliska status. Det som skiljer: synen på ägandet, på miljöpolitiken, på välfärdslösningar och mycket annat av den praktiska politikens utformning. Därför restriktiv alkohol- och narkotikapolitik, än så länge förespråkad av liberaler i Sverige, medan det motsatta i Holland. Därför generell välfärdsstat för svenska liberaler medan selektiv välfärdsstat för amerikanska liberaler. Historiska omständigheter och kulturella skillnader har skapat olika miljöer med skilda begränsningar när den praktiska politiken ska utformas efter den teoretiska mallen.

Liberalismen är generellt en *vänsterrörelse*. Den är vänster därför att

liberaler historiskt alltid har brytt sig om fördelning; omfördelning av resurser, av säkerhet och av makt. Den har nästan ständigt utmanat etablerade och rigida strukturer. Absolutismens kungar och adel, handelsmonopolens köpmän, statsmaktens byråkrater, könsrollernas ofrihet och fattigdomens otrygghet. Framstegsoptimism, rationalism, förnuftstro, reformism och jämlikhetssträvan är vänster.

Höger är motsatsen. Friheten för de få, bevarandet av strukturer som värnar tradition istället för förändring, gemenskapens företrädare över individens beslut, det säkra i att veta vad man har men inte vad man får, traditionen som kunskapsauktoritet och könsrollernas biologiska motivering istället för kvinnlig och manlig frigörelse. Allt det är höger därför att det är olika former av elitism. Elitism som motsatsen till jämlikhet som rätten att bli behandlad med samma hänsyn och respekt.

Men inte alla av liberalismens inriktningar är bekväma med liberalismen som vänster. Libertarianismen, eller nyliberalismens, uppsving under 1980-talet gör det motiverat att dela in modern liberalism i egalitär liberalism och libertarianism. Eller om man så vill i vänster- och högerliberalism.

I detta perspektiv har folkpartiet, den svenska organiserade liberalismen, varit en vänsterliberalism. Vänster i kraft av att förespråka frihet och jämlikhet för alla och inte endast för de resursstarka och för dem som av naturens lotteri, rika och döda föräldrar eller de manliga strukturerna råkar få det bättre än andra. Det är vänster/högerskalan.

Den andra skärningspunkten ligger inte på vänster-högerskalan utan istället på en skala som beskriver det sätt med vilken politiken förs.

populism kontra rationalitet

Liberalismen äger en tilltro till det mänskliga förnuftet som frigörande kraft. Den omfattar också den kritiska rationaliteten, det förnuftsinstrument varmed vi utvärderar, analyserar och argumenterar kring politiken och andra mänskliga områden. Det som är »rätt« i en politisk

diskussion är i idealfallet det som har de tills vidare mest överlägsna argumenten. Här uppfattas »rätt« i någon betydelse som »rätt« objektivt sätt, oavsett vem eller vilka som för fram åsikten. Det är motsatsen till populism.

Populism i detta sammanhang låter den åsikt som är populärast vara den åsikt som är »rätt«. Argumenten spelar en mindre eller ingen roll när vi ska avgöra vilken ståndpunkt vi ska inta till en fråga. »Rätt« ståndpunkt blir den som maximerar rösterna, det som positionerar partiet bäst eller verkar mest folkligt. Kritisk rationalism som rationalitet och populism som irrationalism.

Den liberala filosofen Karl Popper har tydligt uttryckt det som han kallar för »den vetenskapliga metoden inom politiken« i sin klassiska »Historicismens elände« (Daidalos 2002. Ursprungligen »The Poverty of Historicism, 1957): *Vi har alla en ovetenskaplig svaghet för att alltid ha rätt och denna svaghet tycks vara särskilt vanlig bland politiker, såväl professionella som amatörer. Men enda sättet att tillämpa något som liknar vetenskaplig metod inom politiken är att utgå från antagandet att det inte finns någon politisk åtgärd som inte har några nackdelar, inte har några önskade konsekvenser. Att hålla utkik efter dessa misstag, att finna dem, att bringa dem i öppen dag, att analysera dem, det är vad en vetenskapligt sinnad politiker lika väl som en politiskt sinnad vetenskapsman måste göra. Vetenskaplig metod inom politiken innebär att den stora konsten att övertyga oss själva om att vi inte begått några misstag, att ignorera dem, att dölja dem och att ge andra skulden för dem, ersätts med den större konsten att erkänna ansvaret för dem, att försöka dra lärdom av dem och att tillämpa denna kunskap så att vi kan undvika dem i framtiden.«*

Denna vetenskapliga hållning till politiken kräver politiker som vågar diskutera och argumentera politik med väljarna på ett rationellt sätt. Inte endast förpacka politiken med snygg retorik och sälja den som vilken vara som helst.

Givetvis är detta en idealtyp, för att låna ett uttryck från den tyske samhällsvetaren Max Weber. Få eller inga politiska beslut i verkligheten

tas endast genom att väga argument mot varandra. Inte heller avgörs någonstans alla beslut av om de är populära hos den breda befolkningen eller inte. Verkligheten är som alltid avsevärt mer komplex än teorin. Politiska beslut avgörs oftast i spänningsfältet mellan olika gruppers intressen och de argument som framförs för de olika ståndpunkterna.

Men för liberaler är den kritiska rationella hållningen till samhällsarbetet omistlig. Det handlar inte endast om att i denna mening vara intellektuell. Det avgörande är att den kritisk rationella metoden är den enda metoden för fredlig samhällsförändring. Det är också en metod som är antiauktoritär.

Antiauktoritär därför att vi alla egentligen vet väldigt lite och ofta har fel. Denna fallibillism, för att använda Karl Poppers begrepp, är allmänmänsklig och är skälet för att vara avvisande mot alla auktoritära kunskapskällor som traditionen, vanan, gruppen eller någon eller något annat som kunskapskälla. Det är endast med vårt eget förnuft som vi kan ifrågasätta och som gör att vi själva likt en Münchaussen kan lyfta oss i håret. »Sapere aude«, skrev Immanuel Kant för 200 år sedan. Förnuftet som frigörande kraft.

Genom försök och misstag och nya försök där vi i bästa fall lär oss av de tidigare misslyckandena växer vår kunskap och vi kan förändra vår verklighet och våra livsvillkor. Den rationella kritiken, vår argumentativa förmåga, är det som möjliggör framsteg och växt.

Den kritiska rationalismen är också den enda grunden för en fredlig samhällsförändring. En förändring som står i motsats till våldet som metod. Genom att vi låter våra teorier och argument dö istället för oss själva har vi erhållit en metod för fredlig förändring. Våldet är liberalismens motsats och liberaler har endast rätt att ta till våld i självförsvar eller för att värna mänskligt liv och rädda friheten.

Det kritiskt rationella samtalet är den fredliga demokratins arbetsmetod. Det sätt varpå förslag till förändringar diskuteras, stöts och blöts mot varandra. Det är en metod som måste vårdas genom att brukas på sitt rätta sätt. Ju mer av populism som släpps in desto mer

undergrävs det demokratiska samtalet. Att värda det kritiskt rationella samtalet är att värda demokratin och det öppna samhället.

Därför liberalers avsky för exempelvis Ny Demokrati, det parti som byggde på ren populism. Lögner, överdrifter och främlingsfientlighet var ett bärande inslag i partiets identitet. Därför också liberalers aversion mot rasistiska partier med antidemokratiska tendenser, som sverige-demokraterna eller partier som väljer populismens väg som pensionspartiet.

Den kritiskt rationella metoden till politiken är särskilt väsentlig för liberaler. Den renodlade populismen hör inte hemma i liberal tradition.

mot en högerpopulism?

Idag befinner sig folkpartiet i en omfattande omvandlingsfas. Kanske är det endast en del av den svenska partipolitikens omvandling. Men även om så är fallet finns det emellertid ingen nödvändighet i det sätt som folkpartiets omvandling sker på.

Två förändringar går hittills att urskilja; färden högerut och att den färden allt oftare sker med populismen som arbetsmetod.

Först förändringen högerut. Den inleddes med Bengt Westerbergs avgång 1995 och fullbordades på folkpartiets landsmöte hösten 2003, när partistyrelsen i ett dokument i landsmöteshandlingarna explicit och definitivt sade farväl till den politik som Bengt Westerberg stod för.

Färden högerut har ackompanjerats av olika sakpolitiska förslag och kursändringar. Ofta har ossehatet blivit styrande för vilken sakpolitiskt ståndpunkt folkpartiet ska inta. Positioneringen styr i stor utsträckning det sakpolitiska innehållet

Den andra förändringen är allvarigare, den mot mer inslag av populism. Den förändringen har skett stegvis, eller enligt metoden de små stegens tyranni, för att använda ett begrepp som Bengt Westerberg lanserade i ett helt annat sammanhang. Förändringen blev uppenbar för de flesta socialliberalt övertygade i partiet i och med partiledningens besynnerliga ställningstagande i frågan om övergångsregler. Det

blev droppen som fick bägaren att rinna över, för att citera en upprörd liberal före detta statssekreterare.

Självfallet gör alla politiska partier taktiska överväganden, något annat vore politiskt självmord. Men taktiken är ett arbetsätt som inte får tillåtas inkräkta på politikens innehåll och i sig bli ett avgörande argument för ett visst ställningstagande. När det sker, som i fallet med övergångsreglerna, har populismen tagit överhanden. Det är främmande för ett rationellt förhållningssätt till politiken.

Men det fanns en tid när det var annorlunda. Under Bengt Westerbergs tid som ordförande tog folkpartiet som enda parti strid med det främlingsfientliga och rasistiska Ny Demokrati. Våren 2004 valde partiledningen att stryka en främlingsopinion medhårs av taktiska skäl, av rädsla för att statsministerns ställningstagande för övergångsregler ska ge socialdemokratin stöd av en främlingsfientlig opinion. Därför måste folkpartiet vara med på vagnen. En rationell hållning till politiken har ersatts med en populistisk.

Språkstest, buggning, hårdare tag mot kriminella, mot trängselavgifter i Stockholm, fokus på krav och skyldigheter och nu senast en reträtt från den fria rörligheten och likabehandlingen av eu-medborgare. Taget var för sig kanske inget av dessa politiska ställningstagande är särskilt farligt, med undantag för det sistnämnda. I varje fall kan många goda liberaler argumentera både för och emot dem och så har också skett. Men sammantaget skapar de ett nytt landskap i det liberala partiet.

I marknadsföringen av folkpartiets politik är betydelsen av symbolfrågor viktigast. En human flyktingpolitik, bistånd, handikappolitik och en ansvarsfull alkoholpolitik är exempel på sådana socialliberala markörer. Tas dessa ideologiska markörer bort är det en tydlig signal till partiets kärnväljare. Ersätts de sedan med nya markörer som bidragsfusk, språkstest, hårdare kriminalpolitik och eu-skepticism har bilden av partiet förändrats.

När folkpartiet väljer att bryta mot viktiga liberala principer och presenterar en politik som blir alltmer populistisk öppnas dörrarna för

förändring mot en oroande framtid. Ett socialliberalt parti som inte längre vill följa sin ideologiska kompass och där argumenten har reducerats till beställda Temo-undersökningar riskerar att tappa sin ideologiska själ. Det partiet behöver påminnas om den delen av liberal tradition och ideologi som folkpartiet hittills har byggts på.

Mot bakgrund av debatten kring en sammanslagning av de borgerliga partierna blir en sådan påminnelse ännu viktigare. Lars Leijonborg väckte liv i tanken på en sammanslagning av två eller flera borgerliga partier för att lättare kunna besegra socialdemokratin i en intervju i Svenska Dagbladet i juli 2004. Tydligare kan det inte sägas. Positioneringen av partiet som det som är tydligast anti-socialdemokrati är så viktigt att det motiverar partiets upphörande genom ett samgående med något eller några andra borgerliga partier.

Liknande tankar har framförts av Dagens Nyheters ledarsida. Den har förespråkat möjligheten att slå samman folkpartiet och moderaterna.

Båda tankarna bygger på en bristfällig ideologisk analys av vad liberalism har varit och är samtidigt som den underskattar de djupa skillnader som fortfarande finns mellan moderaterna och folkpartiet och mellan folkpartiet och andra partier. Dessutom finns det ett annat skäl att resa mot ett sådant närmande eller en sådan sammanslagning; Sverige behöver ett blocköverskridande samarbete mellan liberaler och socialdemokrater.

Liberalismen som vänster. Folkpartiet som erbjuder väljarna ett nytt löfte om jämlikhet. Det är den tanke som förespråkas i den här skriften. En sådan svensk liberalism skulle kunna möta de förändringar som vårt samhälle och de liberala värderingarna står inför. Den skulle kunna möta hotet från fundamentalismen, från dem som räds och motarbetar förändring och öppenhet. Den skulle också kunna erbjuda fortsatt förändring, större invandring, mer internationalism men också säga att vi ska hantera den större öppenheten med en liberal jämlikhet. En aktiv feministisk politik som bryter ned ofria genusstrukturer, en politik som betonar vikten av en fungerande välfärdsstat som en garant

för människors trygghet och en inställning som bejakar nya medborgare istället för regler som stänger dem ute.

Liberalism som jämlikhet är en politik som utgår ifrån den vänsterliberala traditionen. Den tar spjörn i historien för att möta dagens stora utmaningar om öppenhet mot slutenhet.

De ideologiska rötterna är viktiga. Den ideologiska traditionen är en påminnelse om vilken självbild som folkpartiet bör ha och vilka självbilder som inte bör främjas. När Sveriges liberala parti befinner sig i en omvandlingsfas som berör partiets ideologiska själ finns det all anledning att påminna om liberalismens sociala patos och radikala budskap, en tradition som är motsatt populismens.

2. Liberalismens människosyn

»Upplysning är människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet. Omyndighet är oförmågan att göra bruk av sitt förstånd utan någon annans ledning. Självförvållad är denna omyndighet om orsaken till densamma inte ligger i brist på förstånd, utan i brist på beslutsamhet och mod att göra bruk av det utan någon annans ledning. Sapere aude! Hav mod att göra bruk av ditt eget förstånd! lyder alltså upplysningens valspråk.«

(Ur «Vad är upplysning» Immanuel Kant, Symposion 1989)

Utgångspunkten för den liberala människosynen beskrivs kanske bäst som en trohet till den enskilda individens självbestämmande.

Människan uppfattas som en moralisk varelse med möjlighet till att känna smärta, lidande och glädje. Till att reflektera, fundera, grubbla och med en förmåga att kunna ta såväl etiska som andra beslut om sitt eget liv och om andras liv, i första hand anhörigas men även beslut som är politiska i den betydelsen att de rör en samfällighet och är gemen-

samma med andra människor. Denna uppfattning kan beskrivas som kantiansk, benämnd efter filosofen Immanuel Kant, som just säger detta; människan är ett mål i sig själv. Hon kan känna lidande och glädje och hon är förmögen till att ta egna beslut, rationella såväl som irrationella. Just därför att hon besitter dessa egenskaper eller förmågor ska hon behandlas som ett mål i sig själv och inte som ett medel för andra eller annat. Denna tanke är också utgångspunkten för den egalitära liberalism i modern tappning som ligger till grund för de idéer som behandlas i denna skrift.

Att alla människor skall behandlas med samma hänsyn och respekt följer ur axiomet att alla människor är moraliska varelser som vill undvika lidande och har förmåga till planering och tänkande. Om man erkänner att alla människor är mål i sig själva och inte medel för andra eller annat så följer det att alla måste behandlas på samma sätt – med samma hänsyn och respekt. Eller för att citera 1800-talsfilosofen Joseph Popper-Lynkeus: »Varje gång en människa dör så förintas ett helt universum«. Detta är en grundläggande liberal insikt som återfinns hos filosofer alltifrån Immanuel Kant till exempelvis vår tids Karl Popper, Ronald Dworkin, Joseph Raz, Thomas Nagel, Susan Moller Okin, Martha Nussbaum och John Rawls.

fienderna

Den liberala människo- och samhällssynen blir kanske mer tydlig när den konfronteras med andra ideologier. Tidigare i idéhistorien har liberalismens konkurrenter varit absolutismen under 1600-talet, konservatismen och socialismen från slutet av 1700-talet fram till vår egen tid. Under 1900-talet var det framförallt nazism, fascism och kommunism som hotade liberalismen och hela mänskligheten. I vår samtid står idékampen framförallt mellan islamism och liberalism.

Islamismen är den tredje stora totalitära rörelsen som hotar demokratierna och liberalismen, där nazism och kommunism var de två första. Islamism är självfallet inte islam. Men det är en totalitär inriktning

där religionen islam används för att legitimera totalitära anspråk på att politik och religion inte ska separeras. Islam tolkas, rätt eller orätt, fundamentalistiskt. Det är en motsvarighet till fundamentalistiska högerkristna organisationer och rörelser, fast med långt större anspråk och utan skrupler i kriget mot västerlandet – Occidenten – och dess öppenhet, kvinnors rättigheter och demokrati.

Islamismen når även oss i Sverige. Inte endast som ett latent diffust hot i vår rädsla för terrorattacker. Den når oss när antisemitismen växer sig stark bland muslimska invandrargrupper eller när hatet mot vårt samhälles grundläggande värderingar predikas av imamer i Sverige. Den finns invävd i hatet mot Israel i den Israel-debatt som blommar upp med jämna mellanrum och den visar sig när muslimska flickor och kvinnor förtrycks och förföljs just för att de har valt ett självständigt liv. Islamismen är ett hot som måste bemötas av det öppna samhället. Det är ett hot som återfinns i dimensionen öppenhet–slutenhet.

Utan jämförelse i övrigt delar islamismen rädslan för förändring och motstånd mot öppenheten med andra konservativa inriktningar. Kommunitarismen är en modern variant av konservatismen. Kommunitaristiska idéer återfinns lite varstans i det politiska spektrumet. Det finns ett visst kommunitaristiskt inslag i regeringarna Blairs politik och det finns det även i svensk politik. Men även om kommunitaristiska idéer påverkat skilda politiska inriktningar, både socialdemokratiska och konservativa partier, är det en i grunden konservativ idé.

Kommunitarismen har förklarats bland annat på följande sätt: »Eftersom ingen helt fritt kan bestämma hur han skall betrakta världen och vilka mål han skall sträva efter, utan istället endast kan komma till insikt om sig själv genom deltagande i gemensamma traditioner och sociala sammanhang – eftersom han inom vissa områden inte ens bör sträva efter autonomi, så är statens förstahandsuppgift inte att upprätthålla någon slags neutralitet, utan istället att omfatta och stödja någon speciell uppfattning om det goda livet.« (Larmore C, 1987 Patterns of Moral Complexity)

I den kommunitaristiska traditionen ses staten som en moralisk god ordning som står för vissa värderingar som ska styra och/eller vägleda medborgarnas val av livsplaner. Dessa moraliska idéer och värderingar kan vara grundade på nationalism, etnicitet, gemensam historia eller gemensam kultur. Statens uppgift är att befrämja dessa idéer och värderingar så att de etableras och vidmakthålls hos medborgarna därför att en majoritet av dessa anser att vissa sätt att leva är bättre än andra, det vill säga är mer moraliskt korrekta än andra. Kristdemokraternas politik är ett tydligt exempel på en kommunitaristisk politik. Mer makt åt de som har »rätt« moralisk uppfattning och mindre åt individerna med andra ord, i synnerhet kvinnorna.

En annan idétradition är libertarianismen. Den är en utväxt ifrån liberalismen och har kommit att bli en konkurrent till den egalitära liberalismen. Den betonar att varje individ har en fri vilja och att hon är ansvarig för sina handlingar. Med den fria viljan förskaffar sig individerna egendom. Staten eller andra kollektiv har ingen rätt att inskränka denna frihet och egendomsrätten. Den enda inskränkning som till nöds får göras är den som behövs för att skydda just individernas frihet och deras egendom, den så kallade nattvaktarstaten. Alla individer har absoluta rättigheter som inte får inskränkas.

3. Frihet och säkerhet

»Liberalism and state interference are not opposed to each other. On the contrary, any kind of freedom is clearly impossible unless it is guaranteed by the state.«

(The Open Society and its Enemies, Karl Popper Routledge 1995)

I liberal tradition har friheten alltid varit central. Men de betydelser frihetsbegreppet har idag är givetvis inte desamma som det hade för exempelvis för-liberaler som filosofen Thomas Hobbes eller tidiga liberaler som John Locke.

Ett av problemen med den libertarianska traditionen är nämligen dess ohistoriska syn på frihetsbegreppet. I korthet förbiser eller negligerar libertarianerna att frihet för liberaler ofta har varit detsamma som säkerhet, alltså frihet som säkerhet.

Liberaler har historiskt alltid brytt sig om individens säkerhet. Det finns flera hot mot individens självständighet, mot friheten som självständighet och oberoende (freedom as independence) – inte som negativ frihet (freedom as licence). Dessa hot har under historiens lopp varit skiftande.

För de flesta liberaler har friheten en innebörd av säkerhet för individen. Exempelvis skriver Baruch Spinoza: »The ultimate aim of government is to free every man from fear, that he may live in all possible security«. Jeremy Bentham hade samma uppfattning: »A clear idea of liberty will lead us to regard it as a branch of security«.

Kontinuiteten är slående när 1900-talets store liberala filosof Karl Popper avslutar första delen av sitt »The Open Society and Its Enemies« med följande: »We must go on into the unknown, the uncertain and insecure, using what reason we may have to plan as well as we can for both security and freedom.«

Under den politiska liberalismens moderna barndom var det dominerande styrelseskicket i Europa den absoluta, oinskränkta, monarkin.

Vid tiden för absolutismens början under 1600-talet var Europa härjat av olika inbördeskrig. De plågade den europeiska kontinenten under årtionden med ofantligt lidande och stor osäkerhet som följd.

Vikten av säkerhet begränsas dock inte till skyddet av egendom utan har även en dimension av omfördelning. Idén att säkerheten behövde omfördelas mer rättvist populariserades ursprungligen av absolutismens ideologer. Före absolutismen hade säkerheten omfördelats av privata arméer och feodalismens vasaller. Nu behövde adeln och aristokratin, till en del, begränsas resonerade kronan och absolutismens förespråkare. Det var på det sättet som absolutismen skulle säkra sin legitimitet bland medborgarna. Baronens säkerhet måste minskas, hans borg rivas, för att öka säkerheten för *roturieren*.

Den moderna franska monarkin, för att ta ett exempel, legitimerades av bland annat sin förmåga att bevara freden, men också av sina program för att skydda de svaga mot de starka, genom att utrota det gamla baronala monopoliet på säkerhet och genomdriva en norm av likhet inför lagen. Den absoluta monarkin under 1600-talet uppnådde på det sättet sin legitimitet genom att försöka få ett slut på inbördeskrigen, genom att försöka skapa säkra färdvägar genom riket och genom att skapa en någorlunda likhet inför lagen jämfört med den tidigare situationen.

Så länge den otrygghet som den absoluta monarkin försökte bekämpa var allmänt fruktad, gick den absoluta monarkins legitimitet fri från kritik. Men efter det att absolutismen lyckats med att säkra den personliga tryggheten genom att nedkämpa inbördeskrigens fraktioner och skapa nationell fred, framstod absolutismen som en lösning utan ett problem. Så fort centralmakten hade kommit över de anarkistiska problem som var dess orsak framstod dess maktansamling som ett problem i sig som fordrade en ny lösning.

Ett exempel på detta kan ses hos filosofen Thomas Hobbes. Han betraktade staten som en garant mot kyrkans makt, eftersom det endast var den absoluta staten som var stark nog som centralmakt att garantera

individens säkerhet bortom de religiösa inbördeskrigens katastrofer.

Absolutismens ideologer som Jean Bodin och Thomas Hobbes definierade inte frihet som säkerhet men dom införde säkerheten som ett medel för att begränsa statsmakten. Skälet till att koncentrera statsmakten var samma som till att begränsa den. Den personliga säkerheten behövde en stark statsmakt, en Leviathan, enligt Thomas Hobbes, men den personliga säkerheten kräver också att samma statsmakt begränsas på vissa områden (även om Thomas Hobbes drar gränsen någon annanstans än vad en liberal skulle göra). Denna insikt har viktiga historiska och ideologiska implikationer för liberalismen. Liberalismen må vara misstänksam mot statlig maktkoncentration men en ideologi som strävar efter att omfördela säkerhet kan inte vara dogmatiskt antistatlig till sin karaktär. Denna punkt kan inte med nog enfass understrykas eftersom åtskilliga liberaler har fått för sig just att liberalismen är antistatlig till sin natur.

Företrädarna för både absolutismen och liberalismen delade det gemensamma målet om personlig säkerhet även om strävan efter denna ledde till skilda hållningar i skilda situationer. De delade den gemensamma oron över de mest akuta och största hoten mot personlig säkerhet och social sammanhållning. Där den ene först såg privata arméer såg den andre senare en absolut statsmakt. Många historiska skäl finns givetvis för transformationen från att uppleva inbördeskrigen som det största hotet mot personlig säkerhet till att uppfatta den absoluta staten som det största hotet. Men det innebar ändå en övergång i hotbild samtidigt som det som hotades var samma objekt – den personliga säkerheten.

John Stuart Mill var exempelvis väl medveten om denna paradox. I en reflektion över den osäkerhet som präglade det tidiga moderna Europa skriver han: »*The passions of those who were strong by station or by personal endowment, were in a state of habitual rebellion against laws and ordinances, and, required to be rigorously chained up to enable the persons within their reach to enjoy any particle security.*«

Ursprungligen hade den privata maktkoncentrationen varit det största hotet mot enskilda människors säkerhet. För att garantera säkerheten för de svaga måste säkerheten för de starka begränsas genom att de starkas frihet omgärdas av restriktioner. Säkerheten kan inte bli lika för alla, men staten kan skapa ett golv av säkerhet för alla sina medborgare.

nya hot mot säkerheten

En ungefärlig likadan transformationsprocess som den mellan absolutismens och liberalismens uppfattning om frihet som säkerhet kan sägas ha skett i skiftet mellan klassisk liberalism och egalitär liberalism. Oförändrade principer genererade en ny politik under nya förhållanden. Av historiska skäl fokuserade den klassiska liberalismen på den statligt orsakade otryggheten medan företrädare för den egalitära liberalismen underströk betydelsen av en marknadsorsakad osäkerhet och otrygghet. Källan till otryggheten skiftade i båda fallen men värdet av den personliga tryggheten i sig själv förblev densamma. På detta sätt betraktat är det kontinuiteten i liberal historisk och ideologisk tradition som är mest häpnadsväckande. Olika tider och olika problem har skapat olika svar men värdet av personlig frihet och personlig trygghet har varit intakt!

Det som exempelvis fick den amerikanska liberalen James Madison att försvara den privata äganderätten med något som i dag kan uppfattas som en pengafixering, var den personliga säkerheten. Privategendomen var en symbol för den personliga säkerheten mot oförutsägbara politiker, opersonliga krafter och hotande grannar. Det var en av de få säkerheter en person kunde vara trygg vid i ett hav av oroligheter och där staten i övrigt tog få eller inga sociala hänsyn.

Liberaler, från John Locke till John Stuart Mill, ansåg att det var rätt att begränsa det privata ägandet och att staten både borde och hade rätten att göra detta när sådant behov förelåg, för att tillfredsställa grundläggande behov hos de fattiga.

Enligt Montesquieu hotas den personliga säkerheten inte endast av rövarbaroner, tyranner, religiösa inbördeskrig, utan även av oförutsägbara fluktuationer på marknaden. Den personliga tryggheten kräver att staten intervenerar för att hjälpa arbetare när industrier plötsligt går omkull. Alla medborgare tjänar på en blomstrande ekonomi, men staten måste kompensera de arbetare som utsätter sig för den periodiska osäkerheten på marknaden. Kompensation för arbetslöshet bidrar till att göra det mer attraktivt för människor att våga satsa på nyttiga men riskfyllda yrken. Eller med Montesquieus egna ord: *»The riches of the state suppose great industry. Amidst he numerous branches of trade it is impossible but that some must suffer and consequently the mecjanics (i.e, workers) must be in a momentary necessity...When this happens, the state is obliges to lend them a ready assistance, wether it be to prevent the suffering of the people, or to avoid a rebellion. In this case hospitals, or some equivalent regulations, are necessary to prevent this misery.«*

På samma sätt som legala rättigheter skyddar individen från tyranniet från ämbetsmännen eller de styrande, ska ekonomiska rättigheter skydda dem från osäkerheten på marknaden. Det är väldigt intressant att Montesquieu här föregår det som under 1800-talet kom bli det stående dubbla motivet för liberalers sociala patos: att hjälpa de fattiga undviker för det första revolter och oroligheter och för det andra grundar sig denna inställning på den humanitära idén att undvika onödigt lidande.

Montesquieus tankar har bäring även på dagens debatt om skolcheckar och privatiseringar av sjukvård och skolor.

Konsumenter tjänar på konkurrens. Men alla konsumenter tjänar inte alltid på konkurrens. Konkurrensens fördelar står och faller med vilken marknad det handlar om. Vinstdrivande sjukhus kan i vissa fall, beroende på bristande laglig reglering, koncentrera sig på mer profitbärande sjukdomar medan de lämnar kvar de svårbehandlade och kostsamma behandlingarna till de offentliga sjukhusen. På samma sätt kan privata skolor utesluta barn med disciplin- och inlärningssvårig-

heter. (För risker med detta se Bo Rothstein och Paula Blomqvist »Välfärdsstatens nya ansikte«, Agora 2000)

Av dessa skäl finns det anledning för liberaler som bryr sig om jämlikhet att fördela hälso- och sjukvården och skolan enligt andra principer än marknadens. Till och med libertarianer erkänner indirekt det problematiska med en ren marknadsfördelning när de förordar skolcheckar. Det pekar på problemet att en oreglerad marknad premierar dem med pengar och inte dem utan. Checksystemet visar på ett moraliskt åtagande för att skapa ett golv av resurser som är lika för alla finansierat av skatter. Det är ett uttryck för libertarianismens latenta skuld, för att använda ett freudianskt språkbruk, mot de individer utan egna resurser som utan egen förskyllan kommer att exkluderas från den nyliberala röverkulan. Det är något annat än liberal jämlikhet.

När liberaler under förra århundradet, oftast i koalition med socialdemokratin och den demokratiska arbetarrörelsen, byggde välfärdsstaten, var det en naturlig utveckling av det liberala frihetsbegreppet där friheten ständigt har en dimension av säkerhet för individen.

De exakta lösningar som just svenska liberaler valde, om hur välfärdsinstitutionerna skulle se och organiseras, är självfallet sprungna ur kompromisser och historiska omständigheter. Även om det finns överväldigande skäl som talar för att en generell välfärdspolitik bidrar till mindre klyftor och färre antal fattiga i ett samhälle, är det givetvis för liberaler fullt tänkbart att tänka sig andra organisationsformer än den nordiska av välfärdsstaten. Exempelvis har svenska liberaler konsekvent arbetat för större inslag av valfrihet inom välfärdsstaten. Hur välfärdsstaten exakt ska utformas är en diskussion som fortsätter. Men att det ska finnas en välfärdsstat är ett följdriktigt svar på förra århundradets förändrade hot och utmaningar mot den personliga säkerheten.

I Sverige blev svaret en generell välfärdspolitik med tre grundbulvar: obligatoriska socialförsäkringar enligt inkomstbortfallsprincipen, sjukvård, omsorg och utbildning solidariskt finansierad via skattsedeln samt en arbetsmarknadspolitik som strävade efter att hålla nere arbets-

lösheten. Inget av dessa tre hörnpelare har förlorat sin giltighet när vi har gått in i ett nytt årtusende. Valfärdsstaten är en garant för den liberala friheten.

Valfärdsstatens uppbyggnad krävde ett ökat skatteuttag. Det är inget problem ur ett moraliskt perspektiv för socialliberalismen. Hela inkomsten är inte moraliskt betraktat ens egen inkomst. Det allmänna, staten, har moraliskt rätt till en del av individens inkomst för att omfördela säkerheten mellan individer. Rikedom som är förtjänt, det vill säga som individen själv kan anses ha förtjänat, är inte en omoralisk rikedom ur ett socialliberalt perspektiv. Men rikedom som är oförtjänt, det vill säga som beror på slumpen, det genetiska lotteriet, social miljö och annat som individen själv inte har påverkat, är det moraliskt rätt att beskatta. Så långt inget problem. Men även rikedom och egendom i sig kan vara makt. Med stor rikedom följer ofta mycket makt. Liberaler som oroar sig över maktkoncentration bör också oroa sig över koncentration av rikedom.

Men om liberaler nu oroas av för omfattande rikedom, med vilken rätt kan liberaler exempelvis försvara ärvd egendom? Inte med så många skäl, men ett är viktigt. Den personliga värdigheten.

Liberaler bryr sig inte om egendomen i sig. John Lockes såväl som Robert Nozicks argument för absolut ägande har blivit söndersmulade åtskilliga gånger av filosofer och statsvetare av olika politiska schatteringar. Men det är självfallet inte detsamma som att ägandet och egendomsinnehavet är betydelselöst. Det finns bara inget givet svar på vilken den exakta gränsen för egendomen är. Istället det är en fråga som måste besvaras av en moralisk analys av vad som är moraliskt förtjänt egendom och moraliskt oförtjänt egendom utifrån en bestämd liberal etisk position.

Liberaler kan exempelvis argumentera emot konfiskerande arvs-skatter för att det innebär att staten kraftigt underminerar en person eller en familjs möjligheter att spara åt sina barn, vilket allvarligt skulle skada deras självständighet och värdighet. Samtidigt förblir liberaler

oroade över alla de som inte är försedda med resurser utan föds just lottlösa och därmed i avsaknad av realistiska möjligheter att hävda sig på en marknad. Därför krävs det en välfärdsstat som förser dessa människor med resurser som gör att även deras liv tas på allvar. Endast på ett sätt kan det påstås att den liberala välfärdsstaten är meritokratisk: den grundar sig nämligen på den odiskutabla premissen att fattigas och utsattas barn inte har gjort någonting för att förtjäna ett ofördelaktigt liv.

Eftersom egalitära liberaler och en del socialdemokrater å ena sidan och libertarianer och konservativa å andra sidan drar åt olika håll i frågan om privategendomen kan det vara på sin plats att försöka utreda frågan om privategendomens ställning i liberal tradition.

4. Egendomen och dess begränsningar

»We cannot be said to deserve outcomes for which we are not in any way responsible. Thus, to the extent that market outcomes are determined by genetic or medical or social luck (including inheritance), they are not on anyone's account, morally deserved.«

(»The Myth of Ownership, Taxes and Justices«, Liam Murphy och Thomas Nagel Oxford University Press 2002.)

Ett hinder för socialliberaler när de försvarar skatteuttag och en hög beskattningsnivå är att de möter ett spontant motstånd grundad sig på en inställning som författarna Liam Murphy och Thomas Nagel kallar för »vardags-libertarianism« (»The Problem of Everyday Libertarianism«).

Hos många människor finns en outtalad eller nästan latent inställning att min inkomst och min egendom är just min även i moraliskt hänseende. Visst vill de allra, allra flesta betala skatt till gemensamma

angelägenheter som sjukvård, skola med mera, en benägenhet som visar sig ligga stadigt högt i olika undersökningar (det är också avgörande för stödet till välfärdstaten och en hög beskattning, som Bo Rothstein visat, att de offentliga välfärdsinstitutioner som skatterna används till att finansiera upplevs som tillgängliga och rättvisa). Men samtidigt finns det ofta en motvilja som tar sig uttryck i att betrakta beskattningen som omoralisk. I fråga om de ofta överdrivet starka reaktionerna mot fastighetsskatten är detta särskilt tydligt. Just den skattedebatten har inte blivit bättre av att i synnerhet de borgerliga partierna har lagt sig platta för särintressenas krav på ett avskaffande av fastighetsskatten. Åter ett exempel på hur populism vinner över argument.

Denna vardags-libertarianism är förmodligen det största som de libertarianska sekterna någonsin kommer att erhålla.

Men inte desto mindre: Vardags-libertarianismen utgår ifrån fullständigt felaktiga premisser. Precis som Cass Sunstein och Stephen Holmes visar i »The Cost of Right, Why Liberty Depends on Taxes« kan inte friheten i praktisk mening existera utan beskattning. Även friheterna har en budgetkostnad och budgetkostnad kräver beskattning.

Det finns ingen marknad utan en regering och ingen regering utan skatter; och vilken typ av marknad beror på vilka lagar och vilken politik som regeringen för. I avsaknaden av ett legalt system underhållet av skatter, kan det inte finnas banker, pengar, företag, börser, patent, eller en modern marknadsekonomi – ingen av de institutioner som är själva den moderna förutsättningen för nästan alla former av inkomster och välfärd.

Därför är det också logiskt omöjligt att människor ska anses ha några som helst anspråk på hela sin bruttoinkomst. Allt som de kan ha anspråk på är den del som är kvar efter den lagliga och demokratisikt beslutade beskattningen. Exakt hur stor del som ska beskattas är givetvis en fråga som den politiska filosofin kan besvara, men att det alltid finns en moraliskt rättvis beskattning och att det är ologiskt och omoraliskt att göra anspråk på hela sin bruttoinkomst är här huvudpoängen.

Det är också utgångspunkten när skatter ska diskuteras. Vi kan inte utvärdera legitimiteten av olika skatter genom att referera till bruttoinkomsten. Tvärtom. Istället måste vi utvärdera legitimiteten av nettoinkomsten genom att referera till legitimiteten av det politiska och ekonomiska system som genererar bruttoinkomsten, ett system som beskattningen utgör en del av. Denna logiska ordning mellan egendomsrättigheter och skatter är den omvända mot den som vardagslibertarianismen står för.

Därmed finns det ingen moralisk rätt till bruttoinkomsten, endast till nettoinkomsten. Hur stor nettoinkomsten ska vara avgörs av filosofisk-moraliska och politiska argument. För socialliberaler är således beskattningen en nödvändig och omistlig del av statsmakten, marknaden och friheten. Skatter i sig blir endast ett problem om de är ineffektiva eller orättvisa.

Denna syn på beskattning och egendom står i motsatsställning till den inställning som ibland hörs i debatten om liberalismen. Företrädare för både höger och vänstersidan kommenterar ofta den avgrund som finns mellan vänster och höger ifråga om synen på ägandet. Klassiska liberaler skulle vara för en ägandesyn, där egendomen är helig. Detta är i bästa fall en sanning med modifikation, för den egentliga bilden förstärker kontinuiteten mellan gammal och ny liberalism, mellan klassisk liberalism och egalitär liberalism. Och i samma andetag säger den något om skillnaden mellan en socialliberal syn på ägandet och en libertariansk sådan.

pengar är makt

Att pengar är makt är en insikt som liberaler alltid ägt. David Hume är ett exempel. Han skriver: *»där rikedomen är i få händer är också makten i få händer.»* Eftersom ärvd rikedom även i en fri ekonomi kan producera koncentration av makt utgör omfattande rikedom även ett problem för liberaler som oroas över maktkoncentration.

Till att börja med är det absolut nödvändigt att staten använder sin

tvångsmakt till att genomdriva kontraktsätten och andra nödvändiga lagar för att upprätthålla ett minimum av civilitet som möjliggör en fri handel, annars skulle det inte finnas något egendomsskydd. Hur skulle inkomster kunna distribueras utan en stat? Hur civilt skulle det civila samhället vara utan en stat? Kan en spontan distribution av social välfärd vara ett föredöme för rättvisa och frihet? För dåtidens liberaler såväl som dagens är svaret självklart. Liberal teori och liberal historia har handlat om att bygga en stark om än begränsad statsmakt.

Enligt John Stuart Mill skulle: *»de rika ha det bättre om de skyddade sig själva i avsaknaden av en stat, än de fattiga, och de skulle förmodligen vara framgångsrika i att förslava de fattiga.»* En del kanske skulle invända att de rika inte skulle kunna genomdriva slaveriet av de fattiga utan en stat, men vi bör komma i håg att det feodala Europa eller det statslösa Somalia inte var några jämlika samhällen i någon bemärkelse av begreppet.

I statslösa samhällen tenderar organiserad brottslighet och maffia att berika sig själva framförallt annat. I motsats till detta är hela tanken med det sociala kontraktet och kontraktstraditionen att undvika anarki och komma tillrätta med den snedfördelning av den privata makten som är typisk för naturtillståndet. Att ägandet i sig skulle påverkas av detta var glasklart redan för John Locke. Privategendomen kan endast åtnjutas därför att den är skyddad av staten för allmänhetens bästa. Senare liberaler som David Hume och Montesquieu var till och med mer explicita på denna punkt. Ägandemönstret som kännetecknar statslösa samhällen är en lössläppt mardröm. Överallt där egendomen är säkrad är den definierad, skyddad och reglerad av den politiska auktoriteten. Naturtillståndet, där egendomen är oreglerad och därför instabil, kan inte bidra med varken frihet eller säkerhet. För att naturtillståndet ska kunna övergå till ett organiserat samhälle blir det absolut nödvändigt med en reglerande stat om än med begränsad makt.

Under 1600- och 1700-talet var en väg att säkra egendomen att kritisera och motsätta sig konfiskationsmakten. I de passager där John

Locke verkar tillskriva egendomen ett för-socialt ursprung försökte han helt enkelt överbjuda auktoriteterna i den gudomliga absolutismens rekommendationsbrev för konfiskation. En inställning som säger »jag är oberörbar och min egendom är det också« provocerade givetvis många samtida som ansåg att den av Gud givna makten till absolutisten och andra gudomliga legitimerade auktoriteter hade rätten att konfiskera. (Obiter dictum är ur det perspektivet Lockes tillägnelseargument (hur egendomen tillägnades en person) sammangift med 1600-talets teologiska debatt. Det är därför anakronistiskt fördunklande att som Robert Nozick påstå att egendomen är helig och absolut, eller en naturlig rättighet, i ett samhälle och en kontext där staten inte längre gör anspråk på gudomlig sanktion). Att hävda privategendomen var helt enkelt att utmana statens rätt att inkvartera soldater i ens hem – en praxis som kränkte familjens integritet och inte endast handlade om individens förvärvshunger efter profit.

Den politiska innebörden av äganderättigheter var också att understryka vikten av slogan »ingen beskattning utan representation«. Kampen för privategendomen var ofta svår att skilja från kampen för representation i offentliga institutioner. Detta samband uttrycks också exempelvis av James Madison. Han argumenterar för ett fullständigt demokratiskt, det vill säga inget ekonomiskt eller individualistiskt, försvaret av privategendomen. Om inte privategendomens ägare blir beskyddade från andra medborgare såväl som från statens anställda, kommer det att vara för skrämmande att samarbeta i ett skört system med kollektivt självbestämmande. Att under denna historiska period angripa monopol och försvara cirkulationen av den lagligt oinvecklade privategendomen var också att angripa förstfödslorätten, det vill säga att i grunden ifrågasätta en av hörnstenarna i den europeiska aristokratin. Mot detta satte liberaler verkligen den fria marknaden som det bästa sättet för att omfördela socialt välstånd och personlig säkerhet. Liberalers målsättning var upplösning av den privata egendomen hos aristokratin och kollapsen av bördsamhället, varav monarkin är det

moderna samhällets enda kvarleva. Därmed blir det näst intill obegripligt när vissa liberaler försöker försvara monarkin (så länge motiven inte är taktiska det vill säga och då handlar det om ren populism).

Även om John Locke fördömde konfiskatorisk destruktiv omfördelning ansåg han ändå att en viss omfördelning var legitim: *»These wordly things cannot be taken away from this man and given to that at the magistrates pleasure, nor can the private possession of them among fellow citizen be changed, not even by law, for a reason wich in no way concerns the civil community, I mean for religion.«*

Den uppenbara tolkningen av detta stycke är att »magistraten« kan konfiskera och omfördela egendom för vissa sekulära och preciserade om än begränsade politiska orsaker. Att Locke omfattar en politisk reglering av privat egendom är bortom allt tvivel: *»Man, when he, at first, incorporates, himself into any Commonwealth, he, by his uniting himself there unto, annexed also, and submits to the Community those Possessions, wich he has, or shall acquire.«* Det vore absurt, fortsätter Locke, att förneka politisk jurisdiktion över privat egendom: *»For it would be a direct Contradiction, for any one, to enter into society with others for the securing and regulating of Property: And yet to suppose his Land, whose, Property is to be regulated by the Laws of the Society, should be exempt from the Jurisdiction of that Government, to wich he himself the Proprietor of the Land is a subject.«*

Locke skiljer här mellan att ärva sin egendom och att ärva makt. Därför är det föga överraskande att han identifierar »the regulation of property« som en av statens viktigaste funktioner: *»In Government the Laws regulate the right of property, and the possession of land is determined by positive constitutions.«* För Locke var inte egendomen helig och förpassad till en okränkbar privat sfär bortom staten och regeringens domän.

Den liberala synen på egendom innefattar också en universell dimension. Egendomen var ett hopp för åtminstone vissa förfördelade grupper. Givetvis var frågorna om omfördelning aldrig separerade från

produktionen av resurser i liberal tradition. Den ojämlika allokeringen av resurser och egendom som karakteriserade det gryende kommersiella samhället sågs som en dålig men ofrånkomlig biprodukt av den agrokulturella produktionen som garanterade försörjning till alla. Lika möjligheter för alla att få sina basbehov tillfredsställda kunde endast, ansåg man, uppnås genom att acceptera en ojämlik fördelning av rikedom såväl som en ojämlik kontroll av produktionsmedlen. Med ett minimum av lidande och våld, skulle ett växande överflöd leda till en ekonomisk säkerhet för den stora majoriteten av människor.

Men vad hände då med liberalismen när den efter hand befann sig i en ny kontext? Hur förändrades synen på frihet när nya hot mot friheten uppkom och gamla försvann? Hur reagerade liberaler när den fria marknaden skapade nya oförutsägbara hot mot personers säkerhet och började att omfördela resurser på ett orättfärdigt sätt?

Kontraktsrätten, rätten att anställa, blev ett otillräckligt medel för att trygga industriarbetarnas säkerhet i massindustrialiseringens tidevarv. När industrialiseringen sköljde över de västerländska samhällena med nya oförutsägbara orättvisor, vägrade ändå flera förespråkare för privategendomen att reglera och omfördela denna, trots de uppenbara negativa konsekvenserna den fria marknaden fick för många människors ekonomiska och sociala säkerhet. Andra, mer i överensstämmelse med liberal tradition, beslöt sig för att begränsa privategendomen genom ett progressivt skattesystem i syfte att fördela egendomen på ett sådant sätt att den privata säkerheten omfördelades. Denna välfärdsvridning var också ett nödvändigt alternativ till socialismen och kommunismens utmaning som krävde kollektivering och gemensamt ägande av produktionen. Den inställningen var också helt i linje med liberal tradition och denna traditions syn på privat egendom. Effektiva och väl utformade omfördelningsprogram, baserade på förhoppningen om att den fria ekonomin ska fortleva, syftade till att alla människor, även de förfördelade, skall erhålla en grundtrygghet och därmed en personlig säkerhet och mänsklig värdighet.

5. Friheten och friheterna

»Government must treat those whom it governs with concern, that is, as human beings who are capable of suffering and frustration, and with respect, that is, as human beings who are capable of forming and acting on intelligent conceptions of how their lives should be lived. Government must not only treat people with concern and respect, but with equal concern and respect. It must not distribute goods or opportunities unequally on the ground that one citizen's conception of the good life of one group is nobler or superior to another's. These postulates, taken together, state what might be called the liberal conception of equality, not of liberty as licence, that they state.«

(»Taking Rights Seriously«, Ronald Dworkin Harvard University Press 1977)

Denna historiska expose mynnar ut i dagens skillnader. Libertarianerna i svensk politik har alltid varit få och tämligen betydelslösa. Men libertarianska idéströmningar har varit desto mer framgångsrika. Inom moderaterna såg det under flera år ut som partiet inom sig närde en spricka mellan konservatism och libertarianism så djup att utomstående bedömare ibland trodde den kunde hota partiets sammanhållning. Efter moderaternas kommunpolitiska konferens i mars månad 2004 gjorde dn:s politiske kommentator Henrik Brors bedömningen att libertarianerna hos moderaterna hade förlorat mark och var sorgsna, så sorgsna att de inte såg sina framgångar i folkpartiet. Det är nog också en riktig bedömning. Näringslivets tankesmedjor och lobbyorganisationer har framgångsrikt infiltrerat det socialliberala partiet i syfte att omstöpa det. I dag ser det ut som att det håller på att lyckas.

Det behövs en ideologisk strid inom folkpartiet. Den striden bör ta sin utgångspunkt i att det finns en väsentlig skillnad mellan libertarianska schatteringar och en egalitär liberalism, socialliberalismen. Libertarianismen bör inte höra hemma i folkpartiet utan bör förpassas någon annanstans. Folkpartiets ideologi är socialliberalism och bör

även fortsättningsvis vara det. Men för att socialliberalismen ska bestå krävs det en ideologisk precisering om vad en modern socialliberalism är.

Det finns ett stort problem med en ideologisk diskussion som oreflektat utgår ifrån ett enhetligt frihetsbegrepp. Det implicerar ofta att vi har en rätt till frihet. Men om så är fallet, hur avgör vi då vilken frihet som är viktigare än en annan?

En ingång till frihetsbegreppets betydelse är Thomas Hobbes.

Thomas Hobbes frihetssyn är central för liberal tradition. I och med hans verk kom individen att bli en utgångspunkt för liberal teori-bildning och hans frihetssyn kan visa sig kunna kasta nytt ljus över dem i dagens politiska landskap som företräder en negativ frihetssyn. En frihetssyn som påstås stå i motsatsställning till andra politiska ideal som jämlikhet.

I »Leviathan« skriver Hobbes: »*A FREEMAN, is he, that in those things, wich by his strenght and wit he is able to do, is not hindered to do what he has a will to do.*«

Citatet fångar kärnan i Thomas Hobbes frihetssyn. Frihet är att en man (och det var just också en man och ingen kvinna, ofri eller barn) kan göra det han vill. Det vill säga: frihet är frånvaron av externa hinder för en mans medvetna rörelse. Detta är det moderna negativa frihetsbegreppets födelse.

Thomas Hobbes uppfattning var en naturlig följd av den kontext han rörde sig i och verkade i under 1600-talets första hälft. Inom medicinen hade Thomas Harvey kartlagt blodomloppet, Galileo Galilei kartlade himlakropparnas rörelser och båda följde de den Paduanska skolans vetenskapliga metodologi. (Den Paduanska skolans metodologi lärde ut att en vetenskap värd namnet skulle bedrivas på följande sätt: för att förstå något ska det plockas i sär i sina beståndsdelar för att sedan undersökas och därefter åter plockas i hop. Metoden kan företas i huvudet – intellektuellt – eller experimentellt.)

Thomas Hobbes frihetssyn var egentligen ett svar på ett vetenskapligt problem, nämligen vilken den fysiska skillnaden var mellan frivilliga

och ofrivilliga rörelser. Den nya mekaniken lärde ut att en rörelse, när den väl satts igång, fortsatte så länge inget hinder förelåg i dess väg. Det var den fysiska grunden för mänsklig rörelse. Den synen kom sig av Thomas Hobbes samtida vetenskapliga framsteg.

Thomas Hobbes frihetssyn har bäring på libertarianers frihetsuppfattning. Libertarianer anser att en person är fri så länge subjektet inte är inkapaciterad eller fjättrad. Även en person som är hotad av en revolverman kan inte heller sägas vara ofri eftersom han förmodligen gör det som förväntas av honom och bevarar sig själv, det vill säga lyder revolvermannen.

Thomas Hobbes föregår den moderna libertarianismens frihetssyn. Externa begränsningar för en person är frihethindrande, medan interna inte är det. Inomkroppsliga hinder såsom sjukdom eller handikapp begränsar onekligen en persons förmåga men inte hans frihet enligt Thomas Hobbes synsätt. En man som är: *»fastened to his bed by sickness, is not thereby deprives of his liberty»* och *»a lame man is not unfree because the impediments is in himself»*.

En av de mest namnkunniga svenska libertarianerna av i dag, Johan Norberg, låter nästan som ett eko av Thomas Hobbes när han i sin skrift *»Fullständiga rättigheter»* skriver: *»En förlamad persons frihet att springa maraton, en stum persons yttrandefrihet eller en analfabets tryckfrihet kan tyckas meningslös, men de är inte desto mindre fria att utnyttja dem.»*

Här ser vi tydligt en nästan obruten linje mellan den för-liberale Thomas Hobbes och dagens libertarianer och anarkokapitalister.

Men inte ens Thomas Hobbes anså att staten var utan ansvar för de fattiga och olyckligt lottade: *»And whereas many men, by accident inevitable, become unable to maintain themselves by their labour; they ought not to be left to the charity of private persons; but to be provided for, (as far-forth as the necessities of Nature require), by the lawes of the Commonwealth. For as it is in the Sovereign of a Common-wealth, to expose them to the hazard of such uncertain Charity.»*

negativ frihet i dag

Det negativa frihetsbegreppet har givetvis utvecklats avsevärt sedan Thomas Hobbes dagar. I sin moderna form har det framförallt blivit ett allmänt känt begrepp genom den liberale filosofen och idéhistorikern Isaiah Berlins föreläsning 1958 »Två frihetsbegrepp«.

I föreläsningen definierade Isaiah Berlin sin syn på negativ och positiv frihet. Negativ frihet innebär: *»frånvaron av hinder inte endast för mina faktiska, utan även för mina potentiella val – för möjligheten att handla på det ena eller andra sättet om jag skulle vilja göra det.»* Enkelt uttryckt: frihet från, medan positiv frihet är frihet till.

Isaiah Berlin identifierade den positiva frihetssynen med totalitärt tänkande medan den negativa frihetssynen var liberalismens frihetsbegrepp.

Men Isaiah Berlins negativa frihet var inte Thomas Hobbes eller dagens libertarianska negativa frihet. I efterordet till boken »Four Essays on Liberty«, 1969 (på svenska »Fyra essäer om frihet«, Ratio 1984) skriver han: *»Argumenten för ett ingripande, av staten eller andra effektiva krafter, för att trygga förutsättningarna för både positiv och åtminstone ett minimum av negativ individuell frihet har förkrossande tyngd. Liberaler som Tocqueville och J S Mill, och till och med Benjamin Constant (som värderade negativ frihet högre än någon modern författare) var inte omedveten om detta. En plädering för sociallagstiftning eller planering, för välfärdsstaten och socialismen, kan med samma mått av giltighet utgå från den negativa frihetens krav som från det positiva begreppets.»*

Vidare skriver han i en kommentar till föreläsningen 1958 att: *»och jag borde kanske ha betonat (om jag inte ansett detta alltför självklart för att behöva sägas) att sådana system (laissez-faire-politiken, min anm.) inte uppfyller de miniförutsättningarna som krävs för att något meningsfullt mått av negativ frihet skall kunna utövas av individer eller grupper och utan vilket sådan frihet är av föga eller intet värde för dem som teoretiskt kanske besitter den. För vad är rättigheter utan förmåga att utnyttja dem?»*

Alltså den negativa friheten är viktig att skilja från andra politiska begrepp som positiv frihet, jämlikhet, rättvisa, lycka med flera. Negativ frihet är just negativ frihet och ingenting annat. Men negativ frihet, i betydelsen av frånvaron av hinder för mina reella och potentiella handlingar, kräver andra förutsättningar som inte kan motiveras av den negativa friheten i sig. Men utan dessa förutsättningar blir den så viktiga negativa friheten meningslös: »För vad är rättigheter utan förmåga att utnyttja dem?» Kontrastera gärna detta mot den tidigare citerade formuleringen av Johan Norberg!

När Isaiah Berlins argumenterade om varför den negativa friheten var viktigare än andra politiska begrepp införde han också en skillnad mellan de två typerna av friheter: negativ och positiv frihet. Därmed inledde han den moderna diskussionen inom den egalitära liberalismen om friheten och om friheterna.

Det kan exempelvis anses att en del friheter är mer grundläggande och viktigare än andra friheter. Rätten till yttrandefrihet och rätten till egendom är viktigare än att få välja vilken glassort jag ska köpa i affären.

Om staten begränsar min rätt att yttra mig för det allmänna intressets skull är det allvarigare än om staten inför hastighetsbegränsning på vägarna. Det är liksom, på något sätt, inte samma grundläggande frihet det är frågan om i båda fallen. Men varför är så fallet?

I båda fallen är individens begränsad, men vilken frihet är det frågan om? Och även om de är lika i fråga om att friheten beskärs är de också olika, men hur?

Ett sätt att se det på är att betrakta friheten som en vara som går att mäta eller väga. Med denna definition av friheten kan vi säga att den frihet som tas ifrån individen i fallet med den begränsade yttrandefriheten är större än den frihet som tas ifrån individen med hastighetsbegränsningen. Men problemet är att en sådan frihetssyn lätt blir bisarr.

För vad är det som ska mätas? Är det friheten i sig, i så fall hur mäter vi den? Ska det som avgör vilken omfattning frihet vi förlorar

mätas i psykisk frustration hos den enskilde individen? Men problemet blir att lagar mot stöld, att gå mot röd gubbe, höjd fastighetsskatt, trafikavgifter eller att dricka på offentlig plats lätt upplevs som mer frustrerande för många människor än vissa begränsningar i yttrandefriheten eller i rätten att organisera sig fackligt. Graden av enskilda individers frustration eller psykiska lidande kan svårligen ligga till grund för vilka friheter vi ska betrakta som viktigare än andra.

Ett annat sätt att försöka lösa problemet är att avgöra hur mycket frihet vi förlorar genom en viss begränsning, genom att uppskatta hur inskränkningen begränsar framtida valmöjligheter. I fråga om trängselavgifter är det en möjlig invändning. Sådana avgifter kommer ofrånkomligen att begränsa många bilisters framtida valmöjligheter att köra bil i Stockholms innerstad. Det är förmodligen så att de verkliga frihetsinskränkningarna skulle bli fler än en viss inskränkning av rätten att organisera sig politiskt, eftersom betydligt färre individer organiserar sig politiskt i Stockholm än det är bilister vars bilfärder kommer att begränsas av trängselavgifterna. Även om vi av borgerliga partiers upphetsande retorik kring trängselavgifterna att döma skulle kunna tro att grundlagsfrågor vore inblandade, är fallet faktiskt så att de flesta nog ändå inser att det vore en allvarligare inskränkning av friheten att begränsa en politisk organisation än att införa trängselavgifter. Begränsning av framtida valmöjligheter är helt enkelt heller ingen tillräcklig parameter för att avgöra vilka inskränkningar som är berättigade respektive inte.

En annan möjlig väg att gå är att påstå att det inte handlar om att friheten begränsas mer i det ena fallet än i det andra utan att det finns en speciell karaktär involverad i det ena fallet, yttrandefriheten, som inte finns involverad i det andra fallet, hastighetsbegränsningen. Frihetsbegränsningen i fallet med inskränkning i yttrandefriheten är av en annan karaktär, och inte endast i fråga om grad av inskränkning, än i fallet med hastighetsbegränsningen. Det kanske är så, men försvarar vi skillnaden mellan olika begränsningar i friheten på detta sätt har vi

lämnat bakom oss försvaret av friheten i sig. Vi påstår ju att vi har en rätt till friheten att inte begränsa yttrandefriheten eftersom det skadar oss på ett kvalitativt sätt som går utöver friheten i sig.

frihet och jämlikhet

Friheten för individen får sin innebörd först i förhållande till ett mer grundläggande jämlikhetsbegrepp. Utan denna relation kan vi inte förstå varför det är viktigare att få yttra sig i olika frågor än att ha rätten att köra i fri hastighet uppför Lexington Avenue, för att citera den liberala filosofen Ronald Dworkin.

För Ronald Dworkin är jämlikhetsbegreppet utgångspunkten. Fri hastighet eller för den delen frihet att använda vilka droger man vill är rimligtvis inte lika grundläggande som friheten att utöva sin religion eller friheten att yttra sig.

Frihetsbegreppet är i liberal tradition förknippat med rättighetsbegreppet. Rättigheter används på flera olika sätt i politisk filosofi. Ett mycket vanligt sätt att definiera rättigheter är att tala om att vi har rätt till frihet i meningen att rätten konstitueras av att personen har ett intresse av frihet. Exempelvis definierar libertarianen Johan Norberg rättigheter på det sättet i sin skrift »Fullständiga rättigheter«. Men det är en definition som inte är särskilt användbar eftersom vi även kan sägas ha ett intresse av att ha rätt till Lejonet och Björnens italienska chokladglass. Med en sådan definition av rättigheter kan vi inte avgöra vad som konstituerar en rättighet från vanligt intresse. Rätten till frihet kan inte konstitueras, grundas, på vår vilja att efterfråga den, att vilja ha den.

Med Ronald Dworkins resonemang i botten kan vi säga att människor har en rätt till vissa friheter därför att de är berättigade till jämlikhet, inte för att de har intresse av den eller vill ha den, utan för att de är moraliskt berättigade till friheter som får sin motivering av jämlikheten. Och att rätten till vissa friheter måste vara ett krav som är mycket, mycket starkt och kraftfullt; rätten till vissa friheter är som

trumf. Har individer rätt till friheter kan inte staten begränsa dessa genom hänvisning till allmänintresset eller andra värden. Friheten får sina olika betydelser och avvägningar genom ett jämlikhetsbegrepp.

Om vår liberala etik säger oss att alla medborgare ska behandlas med samma hänsyn och respekt innebär det att alla individer har en egen sfär av självbestämmande. Väljer staten en fördelning av friheterna som inte är neutral kan det med fog påstås att staten har valt en fördelning som passar just de individer som råkar ha samma tycke och smak som svarar mot just den av staten valda fördelningen. Vissas friheter premieras alltså om staten inte fördelar resurser eller friheter neutralt oavsett vilket tycke och smak som individerna har.

En fördelning som innebär fler friheter för heterosexuella än homosexuella skulle exempelvis innebära att homosexuella inte behandlas med samma hänsyn och respekt av staten, som då bryter mot principen om likabehandling – neutralitet i förhållande till vilken livsstil individerna har valt.

Om staten fördelar orättfärdigt lite resurser till funktionshindrade, så dessa inte kan leva ett värdigt och självständigt liv kan det likaledes påstås att staten bryter mot likabehandlingsprincipen.

Friheterna motiveras alltså, och får sina betydelser, av jämlikhetsbegreppet som säger att alla har rätt till samma hänsyn och respekt.

Socialliberaler försvarar i första hand, speciella friheter som de menar måste försvaras med juridiska rättigheter för att övertrumfa politiska mål och omständigheter. Flera av dessa friheter/rättigheter är okontroversiella bland de flesta västerländska demokratier, åtminstone i teorin. Vi inser exempelvis snabbt värdet av att inte någon ska bli dömd förrän efter en rättvis rättegång, värdet av yttrandefrihet och religionsutövning som måste grundlagsskyddas eller ha motsvarande konstitutionellt skydd. Självfallet är det kontroversiellt vad som mer exakt ska sägas innefattas av detta konstitutionella skydd och av dessa rättigheter. Inkluderar yttrandefriheten möjligheten att förneka att Förintelsen ha ägt rum? Innebär religionsfriheten en rätt att få bära

burkha i alla sammanhang som så önskas?

En liberal teori som ligger till grund för den politiska filosofin påminner oss om att rättigheter för att skydda liberala friheter är grundläggande eftersom det som skyddas av dessa rättigheter som trumf är grundläggande etiska värden. (Detta synsätt får givetvis konsekvenser för hur vi betraktar lagen och det juridiska systemet, något som också utvecklats av Ronald Dworkin.)

Skyddet av yttrandefriheten är exempelvis viktigt för att det stärker individens möjlighet att leva ett lyckat liv snarare än ett mindre lyckat och för att det är en förutsättning för att individer ska kunna ta ansvar för sig själva och verka i en demokrati. Självfallet är yttrandefriheten viktig av flera andra mer instrumentella skäl än dessa. Men det är inte desto mindre dessa grundläggande skäl som är de viktigaste.

Med hjälp av detta synsätt kan vi betrakta exempelvis olika dagspolitiska frågor. Ett skydd för reklam i kommersiellt intresse är av mindre betydelse än frihet att yttra det man önskar på litterär väg, eftersom kommersiell yttrandefrihet betyder mindre för att definiera våra personligheter än det senare.

Genom att ställa friheterna i förhållande till det grundläggande jämlikhetsbegreppet, rätten att bli behandlad med samma hänsyn och respekt, kan vi avgöra vilka friheter som är viktigare än andra. En sådan vägning ger för handen att en hastighetsbegränsning eller trängselavgifter inte kränker rätten till jämlik behandling men att en kraftig inskränkning i organisationsrätten definitivt gör det.

6. Slutord: folkpartiet, socialliberalismen och jämlikheten

Traditionellt är det jämlikheten som varit liberalismens svar på samtidsens problem.

När det på 1830- och 40-talen skakade av oro och revolutioner i Europa och Sverige var jämlikheten svaret. En ny tid stod för dörren till ståndssamhället. I Sverige var industrialismen och arbetarrörelsen i sin linda, men oron kändes även här när det bröt ut hungerkravaller i Stockholm. Liberalen Erik Gustaf Geijer börjar att formulera sitt svar på tidens hot och hopp. Svaret blev medborgarmakt. Den tanken byggde på en radikal jämlikhetsidé: alla människors moraliska jämlikhet. Det var jämlikhetstanken som skulle bygga det nya Sverige.

Nästan hundra år senare en fortsatt omvälvning. Arbetarrörelsen står på egna ben. Industrialismen är här och nya politiska idéer från kontinenten har slagit rot och vuxit. Det stora krigets masslakt är precis över och liberaler och socialdemokrater kräver en jämlik fördelning av den kanske mest grundläggande av resurser, rösträtten. En jämlikhetstanke som även innefattar kvinnor.

Jämlikheten är den idé som binder samman de båda historiska skeendena. Den är målet för de liberaler och radikaler som ville befria människan från ståndssamhällets bojor, fattigdomens hopplöshet och okunskapens begränsning. Alla människor har rätt till en jämlik behandling, alla har rätt till ett liv i värdighet. Det är den kantianska målsättningen om människors autonomi, självständighet, som konkretiseras. Men också jämlikheten som medel; folkskola för alla och sociala försäkringar för arbetare. Utan jämlikheten som redskap: social oro och kaos. Liberalismen är ett jättelikt projekt för att med jämlikhet bygga en modern stat som efterhand ger alla medborgare möjligheter att leva självständiga liv. Land ska med jämlikhet byggas.

I dag, ytterligare nästan hundra år senare, befinner vi oss i en annan transformationsfas, en som vi ännu inte riktigt vet hur den ser ut. Den

brukar kallas för globaliseringen. Den påverkar utifrån och inåt. Internationella förändringar når alla delar av världen. Den känns i Chiapas såväl som i Gislaved. Geijers och demokratiseringsrörelsens nationalstat är inte längre den självklara arenan för politikens domän. Världen är både större och mindre och överallt mångkulturell.

Många svenska liberalers svar på vår samtids förändringar är inte som tidigare mer jämlikhet utan mer endimensionell frihet. Jämlikhetstanken ska nedtonas, tystas och tonas bort. Det är det sorgliga svaret på samtidens problem och utmaningar som den svenska organiserade liberalismen i form av folkpartiet förmedlar till de svenska väljarna.

Folkpartiet går åt höger i delar av politiken men framförallt retoriskt. Sakta men säkert tar ett populistiskt språkbruk över och argumenten för en ståndpunkt ersätts av beställda Temo-undersökningar. Samtidigt sägs moderaterna gå åt vänster. Därmed ska de två mötas i den liberala mitten. Men vilken liberalism är det här frågan om?

Den radikala liberalismen är inte högerens endimensionella liberalism. Hos moderaterna har konservatismen påståtts samsas med liberalismen. Men den moderata liberalismen är den libertarianska liberalismen; den som endast bryr sig om friheten som en rörelse utan hinder.

Människan rör sig framåt, en tanke lånad från 1600-talets begynnande mekanik. Allt som hindrar denna rörelse framåt står i vägen för friheten. Det är Thomas Hobbes frihetsbegrepp. Allt är orsak och verkan. Människan, liksom samhället, var en kropp i rörelse. Friheten låg inte i att förverkliga inre planer eller i att uttrycka känslor utan i att yttre hinder för denna rörelse skulle avlägsnas. Så skapas det negativa frihetsbegreppet. Onekligen ett väsentligt begrepp, omistligt för de grundläggande fri- och rättigheterna. Men samtidigt beskuret.

Den negativa friheten riskerar att hamna i en libertariansk slutstation. Skatter för att finansiera offentliga välfärdsprogram såväl som alkoholrestriktioner och förbud mot sexköp blir med det synsättet ousäktliga ingrepp i friheten. Kvar står den nyliberala utopin om obegränsad frihet utan skatter och statliga välfärdsprogram. En utopi som gränsar till

anarkismen. I realiteten ett allas krig mot alla. Thomas Hobbes naturtillstånd innan samhällets grundläggning, den nyliberala rövarkulan.

För vänsterliberaler finns det inte en enda frihet utan flera friheter. Dessa måste fördelas jämlikt. Därmed får friheten sin innebörd först i förhållande till ett grundläggande jämlikhetsbegrepp. Jämlikheten som en regulator för vilka friheter som är viktiga och mindre viktiga. Utan denna relation till jämlikheten kan vi inte förstå varför det är viktigare med yttrandefrihet än att få köpa vin i livsmedelsaffären.

När folkpartiets liberaler rör sig högerut i kriminalpolitiken med repressiva krav på buggning och brottsprovokation, följer de upp den linje som de uppfattade som orsaken till sin framgång i förra valet. En fortsatt framgång ska säkras genom mera krav och hårdare tag. Den nämnda kriminalpolitiken är bara ett exempel. Ytterligare ett sorgligt kapitel lades till den hårdare kriminalpolitiken; begränsningen av de nya eu-medborgarnas rörelsefrihet och möjligheter att jobba i Sverige. Det liberala partiet tycker det behövs speciella regler för att inte »bidragsmissbruket« ska bli värre, för att citera de nya populistiska tongångarna ifrån delar av partiets ledning. Detta trots att inga indicier föreligger för att detta skulle vara fallet. Även om folkpartiets förslag till så kallade övergångsregler inte tillnärmelsevis var lika rigida som regeringens, var det en symbolpolitik av vikt när det liberala partiet fjärlar sig från sina ideologiska rötter i jakten på att bli det största borgerliga partiet.

Socialliberalismen ska omvandlas till en populistisk kravliberalism parat med mer krav på endimensionell frihet; ett svenskt Venstre. Den borgerliga populismen lånar sig till krav på avskaffad fastighetsskatt såväl som nej till trängselavgifter och hårdare tag mot invandrare, arbetslösa och brottslingar.

Den förvridning som pågår av partiets positionering härbärgerar stora faror.

För det första har folkpartiet i och med sin nya linje övergett tanken på ett allmänansvar för Sveriges bästa. Folkpartiets målsättning i dag är

att bli det ledande och största borgerliga partiet. Det innebär att partiet ska konkurrera värdefrågor med kristdemokraterna och i kravfrågor med moderaterna. Därav satsningen på krav- och ansvarsretoriken.

Ur ett socialliberalt perspektiv är det mest uppseendeväckande att partiets krav riktar sig mot de mest utsatta. Mot socialbidragstagarna, mot störiga elever, mot flyktingar och invandrare, mot arbetslösa, mot psykiatriska patienter med mera, med mera.

För det andra innebär det här på sikt en förändring av partiets själ. De nya väljare som partiet får riskerar att påverka partiet i en Venstre-riktning. Det är också en inriktning som verkar ligga de nya partistrategerna varmt om hjärtat. I folkpartiet i dag pågår en strid om partiets själ i frågor som alkohol-, bistånds-, flykting- och välfärdspolitiken. Enkelt uttryckt står en socialliberal falang mot en falang som inte tvekar att använda populismen som metod när en högerliberalt inspirerad politik ska förpackas. Deras överordnade intresse är att maximera partiets tillväxt, inte inflytande. Utgången i denna konflikt kommer att avgöra partiets framtid.

De sakliga argument som ges för den valda färdriktningen är att socialdemokratin måste bort. Positioneringen görs till ett egenintresse och en överordnad princip. Sedan ska partiets politik förpackas med den retorik som behövs för att uppnå det målet. Kraven från partiledningshåll om en mer strömlinjeformad politik är något som flera partiaktiva vittnar om. Det börjar att födas en Blair-kultur av spinvurmande i partitoppen.

Det största problemet med denna färdriktning och organisationsförändring är givetvis att det bortser ifrån sakpolitiken och mer ser till positionering och taktik. Det hyser också ett uns av väljarföräkt; därför att den tror att väljarna endast vill ha retorik och inte en sakligt sett bra politik.

Men kanske har de i dag dominerande partistrategerna fel. Två omständigheter talar för detta. För det första att minoritetsregeringar har kommit för att stanna. Det kräver samarbete när det är befogat;

samarbete över blockgränsen ibland och ibland inte. För det andra att väljarna kanske verkligen uppskattar överenskommelser mellan S och fp; överenskommelser som är sakpolitiskt bra. Det skulle också ge fp ett reellt inflytande, till skillnad från i dag. Men då ska inflytandet inte handla om antiliberal politik som övergångsreglerna utan om hur Sverige ska bli liberalare.

Möjligheter till samarbete finns på flera politiska områden. Jämställdheten, socialförsäkringarna, skolan och utbildningspolitiken är bara några exempel. Grunden för ett sådant samarbete är givetvis sakpolitiken bortom den dagspolitiska retoriken. I exempelvis skolpolitiken ligger folkpartiet och socialdemokraterna egentligen inte särskilt långt ifrån varandra. Det gäller även jämställdhetspolitiken och stora delar av välfärdspolitiken.

På sikt skulle det kanske också vara den mest framgångsrika vägen att förändra eller eventuellt spräcka socialdemokratin i två delar; en del som består av en koalition av traditionalister och en annan del som består av liberala socialdemokrater som vill ha euro, tillväxt, jämställdhet, flyktingar och valfrihet. I dag bidrar folkpartiets färdriktning de facto till att cementera socialdemokratin som en koloss av intressen, vars enda gemensamma epicentrum är maktinnehavet.

Jämlikheten är vår samtids stora politiska erbjudande. Det är ett erbjudande om befrielse och om rättvisa och om politiska konstellationer bortom den förlamande blockpolitiken. Den motsatta vägen är den borgerliga populismens och en sammanslagning av folkpartiet och moderaterna. Det ger varken makten eller härligheten; istället jämlikhetens och socialliberalismen fortsatta borttynande.

Erbjudandet fanns för 200 år sedan och det finns här i dag. Folkpartiets själ och framtid bestäms av vilket vägvalet blir. Den svenska liberalismens val bör vara detsamma som Erik Gustafs Geijers och rösträttsrörelsens. Mer jämlikhet.

Litteratur

- Björklund Stefan, *Den uppenbara lösningen*, 1977.
- Blomqvist Paula med Rothstein Bo, *Välfärdsstatens nya ansikte*, 2000.
- Blomqvist Paula (red), *Den gränslösa välfärdsstaten*, 2003.
- Bobbio Norberto, *Vänster och Höger*, 1994.
- The Cambridge History of Political Thoughts 1450–1700, 1991.
- Dworkin Ronald, *Taking Rights Seriously*, 1977. Sovereign Virtue, 2000.
- Hacohen Malachi, *Karl Popper*, 2002.
- Halldenius Lena, *Liberalism*, 2003.
- Ham Chris (ed), *Health Care Reform*, 1997.
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, 1986.
- Holmes Stephen, *Passions and Constraint*, 1995. The Costs of Rights, Why Liberty depends on Taxes, 1998.
- Hume David, *Essays, Moral, Political and Literary*, 1985.
- Kymlicka Will, *Modern politisk filosofi*, 1991.
- Larmore Charles, *Patterns of Moral Complexity*, 1987.
- Leijonborg Lars (red), *Liberal Feminism*, 2001.
- Locke John, *Two Treatise of Government*, 1988.
- Margalit Avishai och Buruma Ian, *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*, 2004.
- Madison James, *The Federalist Paper*, 1961.
- Mill John Stuart, *Collected Works*, 1977.
- Moller Okin Susan, *Mångkulturalism – kvinnor i kläm*, 2002.
- Montesquieu Charles, *The Spirit of the Laws*, 1949.
- Murphy Liam med Thomas Nagel, *The Myth of Ownership*, 2002.
- Norberg Johan, *Fullständiga Rättigheter*, 2000.
- Nozick Robert, *Anarchy, State and Utopia*, 1974.
- Patterson Annabel, *Early Modern Liberalism*, 1997.
- Popper Karl, *The Open Society and Its Enemies*, 1996.
- Rawls John, *A Theory of Justices*, 1971.
- Reiss Hans (ed), *Kant Political Writings*, 1992.

- Richelieu Armand-Jean, *A Political Testament*, 1961.
- Rosen Frederick, *Jeremy Bentham and Representative Democracy*, 1983.
- Ross Harrison, *Bentham*, 1983.
- Spinoza Baruch, *A Teologico-Political Treatise and a Political Treatise*, 1951.
- Tranströmer Thomas, *Samlade dikter 1954–1996*, 2003.
- Tully James, *A Discourse on Property: John Locke and his Adversaries*, 1980.
- Watkins John, *Hobbes's System of Ideas*, 1973.
- Williams Howard, *Kant's Political Philosophy*, 1983.
- Öfverberg Ulf, *Jämlikheten Först*, 2003.

Hittills utgivna skrifter i Bertil Ohlin Institutets skriftserie

1. Se människorna – ett försök att göra debatten om svensk flyktingpolitik mindre anonym. Emelia Frennmark och Merit Wager.
2. Hur allvarlig är ålderschocken? En kritisk analys av Sveriges demografiska problem. Martin Karlsson.
3. Nationalekonomi, privatekonomi och kommunbidrag: Om plånboksröstning och röstköp i svenska riksdagsval. Henrik Jordahl.
4. Förbjudna sanningar om Kubas ekonomi. Oscar Espinosa Chepe.
5. Liberalism som jämlikhet – ett perspektiv från vänster. Ulf Öfverberg.

Skrifterna kan laddas ner på www.ohlininstitutet.org

OHLIN institutet

box 3131 · 103 62 stockholm · kansliet@ohlininstitutet.org
www.ohlininstitutet.org